

Vaday Andrea

Kazár**(több korszakú régészeti lelőhely)**

A régészeti terepkutatásokat hazánkban legnagyobb részben a beruházásokat megelőző feltárások, kisebb részben a leletmentések és még elenyészőbb hányadban a pályázatok teszik lehetővé. A számos nagy kiterjedésű feltárás során eddig elképzelhetetlen mennyiségű régészeti anyag kerül a múzeumokba, amelyeknek feldolgozási hiánya csak tovább növeli a kutatás publikációs adósságát.¹ Jó példa a nagy mennyiségű leletanyagra a kazári megelőző feltárás is, amelynek során – bár igen kis felületen folyhatott csak az ásatás – a 2002. évi terepbejárás során 5945, a feltárás során további 4079, összesen 10 024 leltározott lelet került elő.² Már a mennyiség miatt sem lehet elég sokszor hangsúlyozni az újonnan feltárt, dokumentált és jól megfigyelt lelőhelyek mielőbbi közlésének szükségességét.³

Kazár település Nógrád-megyében, Salgótarjától DK-re fekszik, a Vizslásról Mátraszele felé vezető úton, az Északi-középhegység ún. medvesi kistáj déli részén (1. kép 1.). A lelőhely Kazár falutól keletre, egy dél felé elágazó – Rákóczi bányatelep felé vezető – betonút mellett található, a jelenleg viszonylag sekély vízhozamú Kazár-patak medrének déli oldalán, egy lankás domb lábánál (1. kép 2.). A lelőhely nem ismeretlen, az 1960-as évek elején késő bronzkori urnatemetőként regisztrálta dr. Patay Pál.⁴ Kazár a császárkorban viszonylag sűrűn lakott területnek számított. A kötöttáru gyár boltjának szomszédságában terepbejárás során gyűjtöttek leletanyagot,⁵ nem kizárt, hogy a 2002. évi feltáráson lokalizált császárkori településhez tartozik.⁶ A szécsényi Kubinyi Ferenc múzeumba ajándékként bekerült Kazár–Rákóczitelepi (sic!) anyag,⁷ valamint az 1968-ban a

Andrea Vaday

Kazár**(a multi-period archaeological site)**

In Hungary, the majority of archaeological investigations in the field are composed of excavations preceding investments, there are fewer rescue excavations and only a few are financed by competition grants. The numerous excavations conducted on large surfaces have yielded an immense quantity of find materials. The fact that their analysis is retarded increases the publication debt of research.¹ A good example is offered to the large number of finds by the investment-led excavation at Kazár where the number of the catalogued finds was 5945 from the field walking in 2002 and 4079 from the excavation, although it covered a very small surface. Altogether 10 024 catalogued finds were recovered.² The quantity in itself is enough to stress the necessity of the fast publication of the recently unearthed, documented and well observed site.³

Kazár village can be found on the road from Vizslás to Mátraszele SE of Salgótarján in Nógrád county in the southern part of the Medves micro-region in the Northern Mid-Mountains (Fig. 1. 1). The site lies on the southern side of the Kazár stream, which has a very modest water output at present, at the foot of a mild hill along a paved road branching off southwards (toward Rákóczi bányatelep) east of Kazár village (Fig. 1. 2). The site is not new, dr. Pál Patay registered it as a late Bronze Age urngrave cemetery at the beginning of the 1960's.⁴ Kazár was a relatively densely inhabited territory in the Imperial Period. Finds were collected during a field walking next to the shop of the knitwear factory,⁵ which could perhaps belong to the settlement of the Imperial Period located at the 2002 excavation.⁶ The material from Kazár – Rákóczitelep (sic!), which was donated to the

1 A leletanyagok „elfektetése” óhatatlanul információ-vesztéssel jár.

2 A leletanyagot a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum őrzi, a 2002.18.1.–2002.18.8.523. leltári számokon (a 2002-es feltárás anyagát). A 2003-as ásatás leltározása befejezés előtt áll. Az anyag leltározása részben Buslig Szonja, részben Dukai Zsuzsanna segítségével a szerző munkája. Segítségüknek, akik a feltáráson is részt vettek, ezúton is köszönetet szeretnék mondani.

3 Jelen közlés csak előzetes jelentése a lelőhelyről készülő kötetnek, terjedelmi kötöttségek miatt itt csak példákat idézhetek a gazdag leletanyagból. Rövid előzetes összefoglalót ld. VADAY 2003.

4 Az előkerült késő bronzkori urna helyét dr. Patay Pál (Magyar Nemzeti Múzeum) a Kazár-patakon átvezető híd közelében, annak déli oldalán határozta meg. Visszaemlékezése szerint a vízlevezető árok ásásakor került elő az edény. Ezúton is köszönetet szeretnék mondani neki az adatért, valamint azért, hogy a lelőhelyet a helyszínen is megmutatta.

5 A kazári feltárást megelőző terepbejárás során itt kelta és császárkori anyag került elő.

6 A patakhoz igazodva, a dombok lábánál hosszan húzódnak a laza szerkezetű telep.

7 MAJCHER 2000, 43. Nincs meghatározva a lelőhely pontosan, Kazártól meglehetősen távol fekszik Rákóczitelep.

1 “Shelving” the find materials will inevitably cause loss of information.

2 The finds are kept in the Kubinyi Ferenc Museum in Szécsény. The material of the 2002 excavation can be found at inventory numbers 2002.18.1–2002.18.8.523. The inventory of the finds from 2003 has not yet been finished. The author catalogued the finds with Szonja Buslig and Zsuzsanna Dukai's help. I would like to thank them for their help in this work and also in the excavation.

3 The present publication is only a preliminary report from the volume to be prepared about the site. In the limited size of this paper I can only cite a few examples from the rich find material. The short preliminary summary see VADAY 2003.

4 Dr. Pál Patay (Hungarian National Museum) determined the place of the uncovered late Bronze Age urn on the southern side of the bridge across the Kazár stream. He recalled that the vessel had been found during the digging of a drainage trench. Here I would like to thank him for the data and for showing me the site in the field.

5 Finds from the Celtic Period and the Imperial Period were collected here before the excavation at Kazár.

6 The settlement of a loose structure can extend along the feet of the hills along the stream.

múzeumba került sírlelet⁸ egészíti ki a császárkori régészeti képet Kazáron.

A településen a Salgótarján bel- és külterületi szennyvízberuházás biztosította az anyagi hátteret a régészeti lelőhely kisebb részének megelőző feltárására a 2002–2003-as év folyamán, amelyet 2002 kora tavaszán, valamint a feltárással részben egy időben terepbejárás előzött meg (1. kép 3.).

A feltárás idején a patak mentén keskeny sávban nádas, szittyós terület húzódott, amely mellett egy földút vezet becsatlakozva az említett betonútba. A domb jelenleg is mezőgazdasági művelés alatt áll,⁹ az ásatás során derült csak ki, hogy korábban már a talajt igen mélyen megbolygatták a szántással. A lelőhely földje feketésbarna, folyami öntéstalaj, az altalaj a térségnek megfelelően sárga, agyagos, enyhén „slíres”. A szántott, bolygatott réteg részben a humusz, részben a megbolygatott objektumok betöltése miatt világosabb volt a patak eredeti öntéstalajánál.

A lelőhely kiterjedésének meghatározásához terepbejárást végeztünk. A felületen 10×10 méteres koordináta-hálózt tűztünk ki, leszámítva a feltárási sávot, amely csak 3 m széles volt.¹⁰ A Rákóczi-bányatelep felé vezető betonút mellett vizesárok húzódott, amelyet fasor kísért. Itt ugyancsak 10 m szélességben tűztük ki a hálórendszert, de a többitől eltérően itt 27 m hosszú, téglalap alakú felületeken dolgozhattunk.¹¹ Ennek során koordináta-hálózt tűztünk ki és négyzetenként csomagoltuk, dokumentáltuk az anyagot. A terepbejárás során így nemcsak a lelőhely pontosabb méreteit, lelet-sűrűségeit lehetett meghatározni, hanem azt is, hogy – a már ismert – késő bronzkori temetőn kívül kelta, császárkori germán és római export anyaggal bíró telep vagy telepek várhatók a feltárás során. A vizsgált terület – leszámítva a bozótos, növényzettel fedett részt – 18 321 m² volt. Az alábbi táblázat a terepbejárás során előkerült leletanyagot tünteti fel, korszak szerinti megoszlásban, abszolút és relatív értékekben.

	bronzkor	kelta	császárkor	római	meghatározhatatlan kor
db	128	183	4935	4	38
%	2,4	3,5	93,3	0,1	0,7

Ez azt jelenti, hogy a terepbejáráson gyűjtött anyag 99,3%-a volt korszak szerint meghatározható, azaz

8 VÉGH 1975, 66, 91–92. MAJCHER 2000, 43. csak feltételesen fogadják el K. Végh Katalin meghatározását.

9 A feltárás idején kukoricatábla volt a lelőhely felett.

10 A feltárási sáv volt a „0” hosszanti sáv, amelytől észak felé a „–”, dél felé a „+” hosszanti sávok következtek, a 100 m-es szakaszokat rövid, „keresztsávok” alkották.

11 A növényzet és vizesárok miatt kellett itt eltérnünk a 10×10 méteres gyűjtési felületektől. Gyakorlatilag ezek a négyzetek is – a növényzet miatt – észlelés szempontjából megközelítően megfeleltek a 10×10 m-es négyzeteknek. A felületen jelenkori anyag is volt, feltehetően a trágyázáskor került a lelőhelyre. Ez az anyag nincs feltüntetve az alábbiakban.

Kubinyi Ferenc Múzeum of Szécsény⁷ and a grave find, which got to the museum in 1969,⁸ complete the archaeological picture of Kazár in the Imperial Period.

A sewage investment in and around the village provided the financial conditions to the excavation of a smaller portion of the site in 2002–2003, which was preceded by field walking in the early spring of 2002 and partly in parallel with the excavation (Fig. 1. 3).

A narrow stripe overgrown by reed and rush extended along the stream at the time of the excavation. Beside this stripe, a dirt-road ran to the above-mentioned paved road. The hill is cultivated,⁹ and the excavation revealed that the plough had turned the soil very deep. The soil of the site is a blackish brown alluvial deposit, while the subsoil is a yellow clayey sediment. The colour of the ploughed, disturbed layer was lighter than that of the original alluvium of the stream because of the humus and the filling of the disturbed features.

A field walking was conducted to determine the extent of the site. We set up a grid system of 10 m × 10 m in the area except for the excavation zone, which was only 3 m broad.¹⁰ A water channel runs along the paved road to Rákóczi-bányatelep flanked by a row of trees. The grid system was set up here also in the width of 10 m. Here, however, we could work on a 27 m long oblong-shaped surface.¹¹ We set up a co-ordinate system and packed and documented the find according to the squares. Thus not only the more exact measurements and find distribution of the site could be established during the field walking but also that a settlement or settlements containing Celtic and German and Roman exported wares of the Imperial Period could be expected beside the already known late Bronze Age cemetery. The inspected territory measured 18 321 m² disregarding the area covered with bushes and vegetation. The table below shows the finds recovered during the field walking by age in an absolute and a relative sense.

	Bronze Age	Celtic	Imperial Period	Roman	Undetermined Age
Item no.	128	183	4935	4	38
%	2,4	3,5	93,3	0,1	0,7

7 MAJCHER 2000, 43. The site is not exactly determined. Rákóczi-telep lies fairly far from Kazár.

8 VÉGH 1975, 66, 91–92. MAJCHER 2000, 43 accepts Katalin K. Végh's determination with reservations.

9 A maize field occupied the site at the time of the excavation.

10 The zone of the excavation was the longitudinal stripe “0” followed by the longitudinal stripes “–” to the north and “+” to the south. The 100 m sections were composed of short “cross-strips”.

11 We had to leave the 10 m × 10 m grid system because of the vegetation and the water channel. Practically, however, these squares approximately matched the 10 m × 10 m large squares from the respect of observation due to the vegetation. Modern material was also observed on the surface, which was probably transported there with the manure. The following description will not contain this material.

elenyésző volt az a mennyiség (0,7 %), amely nem hozott különösebb információ-értéket.¹²

A felszíni nyomok alapján a bronzkori leletsűrűséget mutatja a 2. kép.¹³ Jól látszik a képen, hogy a felszíni anyag a vizsgált terület ÉÉK-i részén, egy 43 m széles sávban, a Kazár-patakhhoz közel jelentkezett. Csak egy keskeny sávban („0”) volt magasabb a darabszám, de a legtöbb – egy négyszögben előkerült – anyag mennyisége sem haladta meg a 20 darabot. A 3. kép a kelta anyag elterjedését tünteti fel. Itt is a patakhhoz közelebb eső részen sűrűsödött az anyag, amelyet 53 m széles sávban lehetett gyűjteni. A pataktól távolabb eső részen szórványosan és kis számban. A bronzkorhoz hasonlóan ez az anyag sem haladta meg négyszögenként a 20 darabot. A legnagyobb régészeti fedettséget a császárkori anyag mutatta (4. kép). Gyakorlatilag az egész átvizsgált felületen előfordult. A sűrűsödés azonban mást mutatott, mint az előzőeknél. A bronzkori és kelta anyag sűrűsödését a „0” illetve a „I” ÉÉNy–DDK irányú sávban lehetett megfigyelni. A császárkori anyag elsősorban mutatott nagyobb sűrűsödést, amelyet körben, egyre kisebb leletsűrűsödésű mezők kereteztek. A császárkori anyag mennyisége lényegesen eltért az előző két anyagtól, az egy négyzetre eső legnagyobb leletmennyiség 97 darab(!) volt a „+III/1” négyzetben.

Kérdés, hogy a korszakok közti nagyságrendi eltérést az okozza-e, hogy a császárkori a legkésőbbi, legfelső szint, így a szántás ezt forgatta fel legjobban, vagy a lelőhelyek egyéb adottságaiból következik a különbség. Az is feltűnő, hogy a császárkori anyag a patakhhoz közelebb eső részen is megtalálható, aminek oka esetleg az éghajlat változásában kereshető. A császárkori lelőhelyen a római exportanyag is elsősorban jelentkezett.

Az alábbi táblázat a vizsgált terület lefedettségét mutatja. A fedettségi index a lelet darabszám 1 m²-re eső hányadosa.¹⁴

kor	bronzkor	kelta	császárkor
fedettségi index	0,007	0,009	0,269

Egyértelmű, hogy Kazáron a császárkori anyag volt a domináns a terepbejárás során.

Az ásatáson a késő bronzkorból településnyomok (hulladékgödörök, szabadterei tűzhely maradványa) került elő. Az egyik hulladékgödörben kettős, csontvázas

This means that 99.3 % of the material collected during the field walking could be determined by period, and the quantity (0.7 %) that did not bear any special information was insignificant.¹²

Fig. 2 shows the density of Bronze Age finds after the surface traces.¹³ It is obvious in the picture that the surface material appeared in a 43 m wide band near the Kazár stream in the N-NE part of the investigated territory. The item number was higher only in a narrow band (“0”) but even the highest item number collected in a square was not more than 20. Fig. 3 shows the distribution of the Celtic finds. The material clustered also in the area closer to the stream, where it could be collected in a 53 m wide band. Only a few finds occurred sporadically farther from the stream. Similarly to the Bronze Age finds, the item number did not surpass 20 per squares. The material of the Imperial Period showed the densest distribution (Fig. 4). It occurred practically all over the investigated territory. The clustering, however, appeared to be different from that of the above two periods. The Bronze Age and the Celtic materials clustered in the “0” and the “-1” N-NW – S-SE running zones. The clustering of the material from the Imperial Period was more scattered, encircled by areas of lower densities. The number of the material of the Imperial Period was also significantly different from that of the other two periods. The largest item number by square was counted in square „+III/1”: 97 (!) items.

The question is if the large quantitative difference between the periods comes from the circumstance that the Imperial Period occupied the highest, latest level and it was, consequently, more exposed to the plough or from other conditions of the sites. It is also conspicuous that the material of the Imperial Period can be found in the area closer to the stream as well, which may perhaps be due to a climatic change. The Roman exported wares also appeared scattered all over the site of the Imperial Period.

The table below illustrates the distribution of the finds in the investigated area. The coverage index is the quotient of the item number of the finds by m².¹⁴

age	Bronze Age	Celtic	Imperial Period
coverage index	0,007	0,009	0,269

12 A régebbi feltárásoknál a selejtezés igen nagymértékű volt, anyaguk újabb feldolgozása illetve összehasonlítása a friss feltárások anyagával éppen ezért bizonytalanná vált. Sajnos még napjainkban is egyes helyeken „divat” az edények díszítetlen oldalának „selejtezése”, amely a tényleges edényszám meghatározását és a statisztikai elemzéseket lehetetlenné teszi. Azt a gyakorlatot követtük, hogy – az elmondottak miatt – a selejtezett anyagot feliratozva, „selejt” megnevezéssel őriztük meg, a továbbiakban így bármiféle vizsgálat számára rendelkezésre állnak.

13 A terepbejárás anyag telep- és nem temetőjellegű volt.

14 A fedettségi index felhasználható különböző lelőhelyek összehasonlításánál, illetve a terepbejárás és feltárási anyagok összevetésénél, a lelőhelyek pusztulásának meghatározásához stb.

12 A large proportion of the material was discarded at former excavations thus the reinvestigation of these materials and their comparison with the materials of recent excavations is uncertain. Regrettably it is still a practice in some museums to discard the undecorated wall fragments of vessels, which makes the determination of the actual number of the vessels and the statistic analyses impossible. We have preserved the discarded material and marked them with a label “discarded”, so they will be available for analyses in the future.

13 The finds collected during the field walking came from a settlement and not from a cemetery.

14 The coverage index can be used at the comparison of various sites and materials recovered from field walking and excavations or to determine the destruction of a site etc.

temetkezés is előkerült. A fiatal férfi hanyatt, zsugorított helyzetben fektetett csontváza felett egy – hasonlóan fekvő, ugyancsak zsugorított helyzetben eltemetett – fiatal nő csontváza volt, minden melléklet nélkül (5. kép 1-2.).¹⁵

A császárkori településen hulladékgyödrök, tárolóvermek, valamint két edényégető kemence került elő. A kemencék boltozatának nagyobb részét megsemmisítette a mélyszántás. Az objektumokat részben a járósínt alatt vajták ki a földből, csak a kupolák emelkedtek ki az egykori járósíntől. A kemencék kétszartatú – rostély alatti – részét a sárgás, slíres altalajba ásták, innen indult ki mindkét kemencéből a két – széttartó irányban – a felszín alatt fűtőcsatorna, amelyek egy nagyobb ívű – szintén az altalajba mélyített – közös munkagödörbe torkolltak. A 2002-es évben ennek a munkagödörnek csak az indulását lehetett dokumentálni, teljes feltárása a következő évre húzódott át (6. kép).

A 2002-ben feltárt kemence¹⁶ rostélya igen vastag volt (35 cm), arra utalva, hogy a rostély igen nagy terhelésnek volt kitéve, azaz vagy nagy mennyiségű edényt égettek egyszerre benne, és/vagy az edények voltak igen súlyosak. A rostélyt – a kemence hossz tengelyében – tartó elválasztó fal vastagsága is a nagy terhelésre való tervezésre mutatott. A rostély alatti tüzelőteret teljes hosszában kettéválasztotta a vastag tartófal, így a kemence felfűtését két külön fűtőcsatornán át lehetett csak megoldani. Mivel a fűtőcsatornák felső íve nem sokkal a járósínt alatt húzódott, a fűtőcsatornák belsejét deszkákkal zsaluzták fel, majd a fűtőcsatornák munkagödör felőli és a fűtőterén belüli nyílását nagyobb, faragatlan mészkövekkel boltozták ki, amelyek a zsaluzatot tartották. A zsaluzat a használat során kiégett, és „csengőre”, kőkeményre átégett a fölötte levő földréteg,¹⁷ így biztosítva a fűtőcsatornák boltozatának tartószilárdságát. Az egyik kemencében egy kiemelhető rostély töredékes maradványai is előkerültek, amelynek lyukai kisebb méretűek voltak, mint az első rostélyé, de a kemencébe behelyezve pontosan illeszkedtek az alsó rostélyhoz. A rostély szélén „füleket” képeztek ki, amelynél fogva be-, és kiemelhetők a rostélyt. A kiemelhető, második rostély az első rostély lyukainak szűkítésére szolgált, így a hő beáramlását meg lehetett gyorsítani, az égetés folyamatát hatékonyabbá lehetett tenni.¹⁸

The material of the Imperial Period evidently dominated at the field walking at Kazár. The excavation yielded settlement remains from the Late Bronze Age (refuse pits, remains of an outdoor hearth). One of the refuse pits contained a double inhumation burial. A young man lay on the back in a crouched position. Above him the skeleton of a young woman was found also in a crouched position, lying on the belly. There was no grave furniture in the burials (Fig. 5. 1-2.).¹⁵

Refuse pits, storage pits and two pottery kilns were uncovered in the settlement of the Imperial Period. Deep ploughing destroyed the larger part of the domes of the kilns. The features were sunk into the earth, only the domes rose over the floor level. The divided spaces of the kilns under the grate were dug into the yellowish clayey layer. In both kilns two heating channels were bored under the surface from this space in divergent directions. They ran into a larger common working pit, which was also deepened into the subsoil. In 2002, only the start of this working pit was documented, its complete excavation was left to the next year (Fig. 6).

The grate of the kiln unearthed in 2002¹⁶ was very thick (35 cm), which suggests that the grate had to endure a heavy load. It means that either many vessels were baked at a time or/and the vessels were very heavy. The thickness of the partition wall that supported the grate along the longitudinal axis of the kiln also indicated that the kiln was intended to bear a heavy load. The thick supporting wall divided the firing space under the grate in the entire length, thus the kiln had to be heated from two separate heating channels. As the upper arch of the heating channel ran just under the floor level, the interior of the channels were lined with boards, then the mouths of the heating channels were vaulted with undressed limestone both at the working pit and the firing space, which supported the lining. The lining burnt out as the kiln was used and the overlying earth layer burnt stone-hard.¹⁷ This layer secured the strength of the arch of the heating channels. In one of the kilns we found the fragmentary remains of a removable grate, the holes of which were smaller than those of the first grate, yet they perfectly fit to the lower grate when inserted into the kiln. “Handles” were prepared at the edges of the grate. Holding these handles, the grate could be removed or replaced. The removable second grate narrowed the holes, so the influx of the heat could be

15 Nem lehetett egyértelműen eldönteni a talaj elszíneződéséből a terepen, hogy sírt ástak-e később a hulladékgyödrbe, vagy a verembe temették a halottakat.

16 XI. szelvény, 27. objektum.

17 Ez arra mutat, hogy a zsaluzat tartó szerepére csak a kemence megépítésekor volt szükség. A fűtőcsatorna belső ívén – több helyen – látszott a kiégett faszaluzat lenyomata.

18 Ez a technikai megoldás tudomásom szerint eddig ismeretlen a Kárpát-medencében. A rostélyok töredékessége miatt felmerülhet, hogy a második rostélyt az első megsérülése miatt helyezték be a kemencébe. Ezt azonban el kell vetni, mivel javítás esetén nem kellett volna kiemelhető szerkezetűre készíteni a rostélyt, hanem rögzítették volna az első helyén.

15 It could not be told from the discolouration of the soil if a grave was dug into the refuse pit or the two people were buried in the pit.

16 Cutting XI, feature 27.

17 This suggests that the support of the lining was necessary only at the construction of the kiln. The imprints of the burnt-out lining could be observed at several parts of the inner arch of the heating channel.

A feltárás során előkerült késő bronzkori leletanyag általánosnak mondható, kiemelendő egy kis barnásszürke, agyag madárcsörgő. A madár feje letörött, a csörgő hátán fent közepén kis lyuk volt (7. kép).¹⁹

A kelta típusú leletanyagra jellemző, hogy már viszonylag kis mennyiségben fordul elő a grafitos soványítás. Az edénytípusok őrzik a La Tène D formakincset, azonban a soványítási technika és részben az edényformák kisebb-nagyobb eltérést mutatnak a megszokottól. A grafit soványító anyag hiányra utal egy kis grafitos fazék töredéke,²⁰ amelynek mindhárom oldalán reszelés, csiszolás nyomai látszanak (8. kép 1.). Elképzelhető, hogy az eltört fazék anyagát is felhasználták újabb edények készítésekor a soványításhoz.²¹ A lelőhelyen kisebb számban germán kerámia is előkerült, köztük kiemelhető egy bepecsételt töredék (8. kép 4.).²² Az exportált kerámia részben pannoniai áru, részben távolabbi tartományok terméke. A sávos piros festésű anyag²³ (9. kép 8.) mellett horpasztott falú pohár, fésűs díszítésű római házikerámia (9. kép 7.), piros festésű rádlis (9. kép 4.) és szürke festett rádlis edények (9. kép 5–6.) érkeztek a közeli tartományból, míg a távolsági kereskedelem árucikke volt az előkerült terra sigillata anyag (9. kép 1–3.).²⁴ A szürke, gyorskorongolt kerámia általában matt felületű,²⁵ kelta hatást jelez az edények egy részének besimított és karcolt díszítése (8. kép 2–3.), a formák ötvözik a kelta, római, szarmata és germán elemeket. A császárkori lelőhely – az itt előkerült pannoniai római exportáru alapján – a Kr. u. 190–225 évek közé keltezhető.

A lelőhely jelentősége nem csak a fazekasműhelyben rejlik. Igen fontos tény, hogy nemcsak Nógrád megyében, hanem a Dunától keletre fekvő területen is ritkaság számba megy az olyan lelőhely, ahol a La Tène lakosság továbbélése, az etnikai kontinuitás bizonyítható.²⁶

accelerated and the process of baking became more effective.¹⁸

The Late Bronze Age find material recovered during the excavation is rather common. A small brownish grey clay bird rattle is the only noteworthy item. The head of the bird broke off, and there was a small perforation in the centre of the back of the rattle (Fig. 7).¹⁹

The characteristic feature of the Celtic type material is that graphitic tempering is already rare. The vessel types preserved the La Tène D forms but the tempering technique and partly the vessel shapes show smaller or larger divergences from the average. The fragment of a small graphitic pot indicates the lack of graphite tempering material.²⁰ On all the three sides of the fragment the traces of rasping, polishing can be observed (Fig. 8. 1). It is possible that the material of the broken pot was used as a tempering material at the production of new vessels.²¹ A few German vessels were also found at the site, among them a stamped fragment (Fig. 8. 4).²² The exported ceramics are partly Pannonian wares, while some came from more distant provinces. Beside the striped red-painted material²³ (Fig. 9. 8), a glass of impressed sides, Roman household pottery of a combed decoration (Fig. 9. 7), red-painted roulette-ornamented (Fig. 9. 4) and grey-painted roulette-ornamented vessels (Fig. 9. 5–6) arrived from the neighbouring province, while the uncovered Samian ware material (Fig. 9. 1–3) was the trading good of long-distance commerce.²⁴ The surface of the grey ceramics prepared on a fast wheel is usually matt.²⁵ The smoothed-in and incised ornament of some of the vessels show a Celtic influence (Fig. 8. 2–3), while the shapes combine Celtic, Roman, Sarmatian and German elements. The site of the Imperial Period can be dated from between 190 and 225 AD after the Pannonian Roman exported goods found there.

19 Ltsz. 2002.18.7064.

20 Ltsz. 2002.18.7993.

21 Nógrád megyében más lelőhelyen is meg lehetett figyelni, hogy az idők múltával csökkent a kelta kerámia grafitos soványítású része, feltehetően a grafitkereskedelem csökkenése, majd megszűnése miatt. Ugyanez a jelenség tapasztalható a szintén beruházást megelőző ásatás során feltárt mátraszőlősi kelta település anyagában is. A mátraszőlősi telep közlése sajtó alatt Tankó Károly és a szerző tollából.

22 Ltsz. 2002.18. 8187.

23 Ltsz. 2002.18.1062.

24 Ltsz. 2002.18.7063., Ltsz. 2002.18.7094., Ltsz. 2002.18.7099. Természetesen több anyag került elő a lelőhelyen mind a pannoniai, mind a távolabbi területekről ide jutott anyagból.

25 A Duna-Tisza közén előkerült 2–3. századi szarmata anyaghoz hasonlóan.

26 A rómaiak által elfoglalt Dunántúli kelta lakossága értelemszerűen a hódítók anyagi műveltségének hatása alá került, eredeti jellegét fokozatosan elvesztve, ötvözve a helyi hagyományokat a hódítók ízlésével és igényével, provinciális kultúrává vált. A Dunától keletre csak csekély anyaggal lehet bizonyítani ugyanezt.

18 This technical solution, as far as I know, has not yet been described in the Carpathian Basin. Regarding the fragmentary condition of the grates it is also possible that the second grate was put into the kiln to replace the damaged first one. This is, however, not acceptable since a grate intended to replace a damaged one would not need to be removable, it would have been fixed in the place of the first one.

19 Inv. no. 2002.18.7064

20 Inv. no. 2002.18.7993

21 It could be observed at other sites in Nógrád county as well that vessels of graphitic tempering became scarcer in the Celtic ceramic material probably because of the decrease and later the cessation of graphite trade. The same phenomenon could be experienced in the material of the Celtic settlement fragment unearthed at Mátraszőlő also preceding an investment. The publication of the Mátraszőlő settlement by Károly Tamkó and the author is in press.

22 Inv. no. 2002.18. 8187

23 Inv. no. 2002.18.1062

24 Inv. no. 2002.18.7063., Inv. no. 2002.18.7094., Inv. no. 2002.18.7099. Naturally more finds were recovered at the site both from the Pannonian material and the one imported from more distant territories.

25 Similarly to the Sarmatian material of the 2nd–3rd centuries unearthed in the Danube-Tisza Interfluvium.

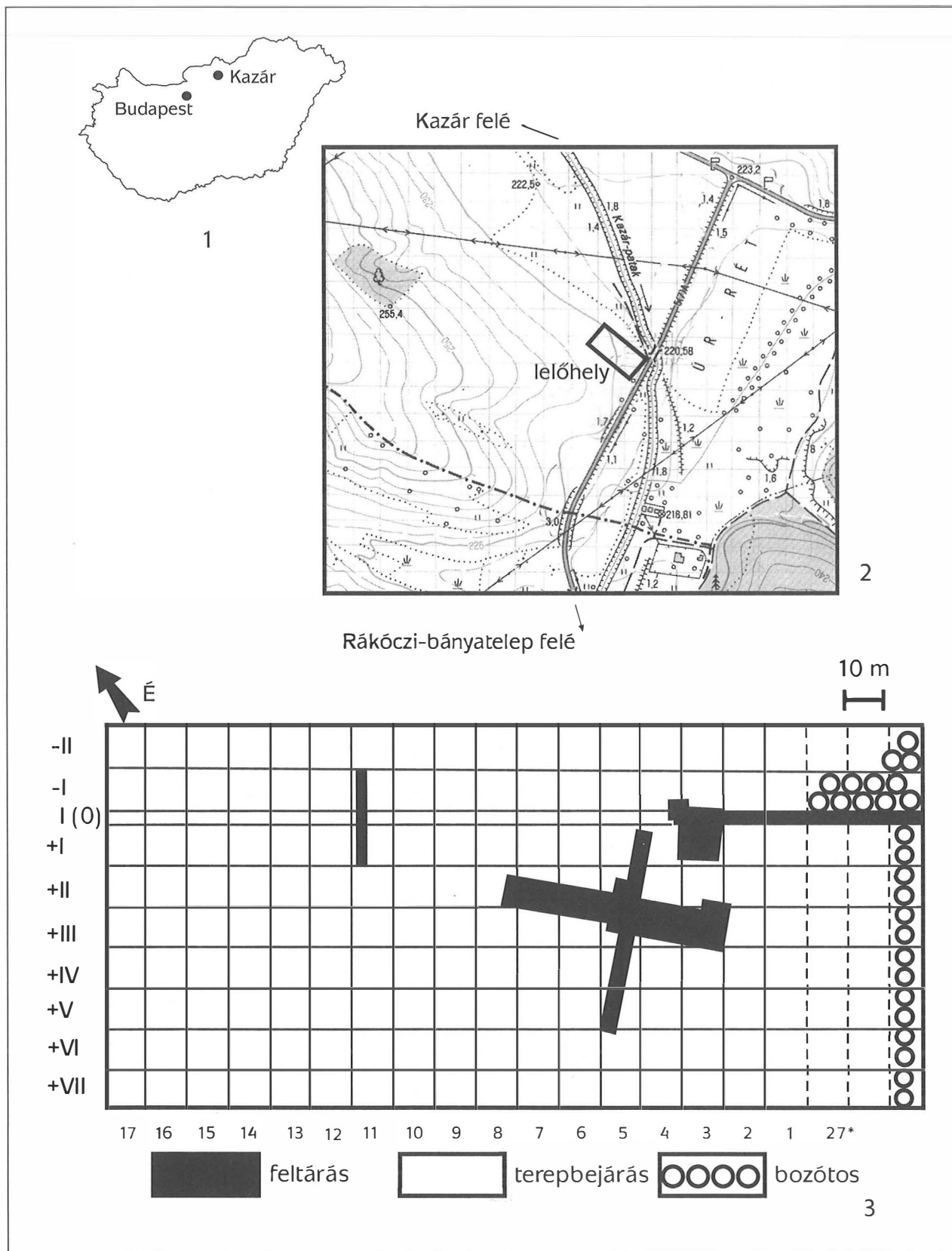
The significance of the site is due not only to the potters' workshop. Another important fact is that there are very few sites in Nógrád county and, in general, in the territory east of the Danube where the survival of the La Tène population and an ethnic continuity can be proved.²⁶

---

26 Obviously, the Celtic population of Transdanubia, the territory occupied by the Romans, came under the influence of the material culture of the conquerors. It gradually lost its original features, and combining the local traditions with the taste and needs of the conquerors became a provincial culture. Very few materials can be found east of the Danube to prove the same process.

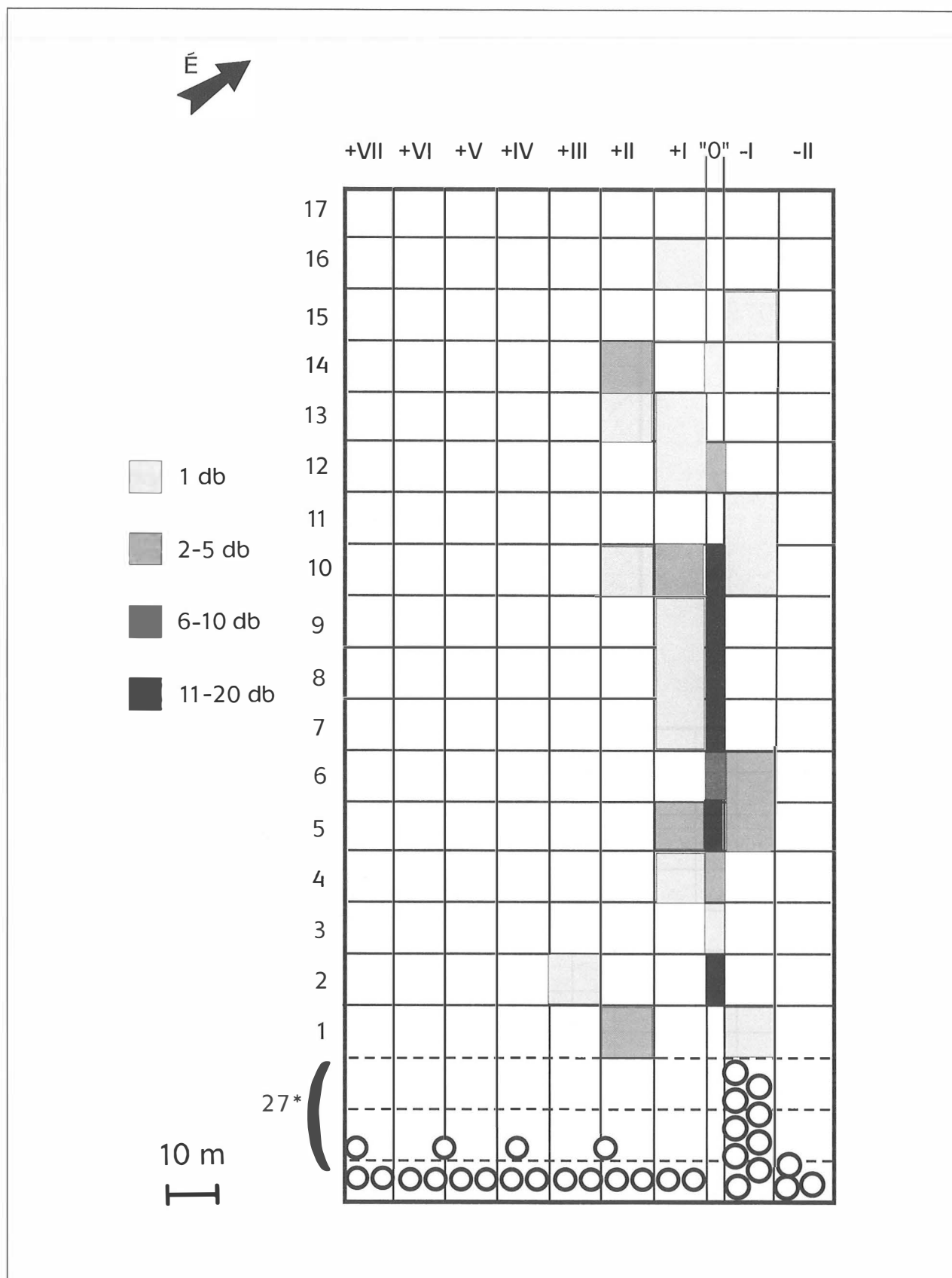
Irodalom • References

- MAJCHER 2000 MAJCHER T.: Kazár történetének régészeti emlékei. In: Kazári évszázadok. Szerk. Szvircek F. Kazár, 2000, 39–46.
- VADAY 2003 VADAY, A.: Kazár settlement. In: The Roman Army in Pannonia. An Archaeological Guide of the Ripa Panonica. Ed. Zs. Visy Budapest, 2003, 234.
- VÉGH 1975 K. VÉGH K.: Régészeti adatok Észak-Magyarország i. sz. I–IV. századi történetéhez. HOMÉ XIII–XIV(1975) 65–129.

1. kép 1-2.: A lelőhely fekvése, 3: a terepbejárás és feltárások összesítő képe

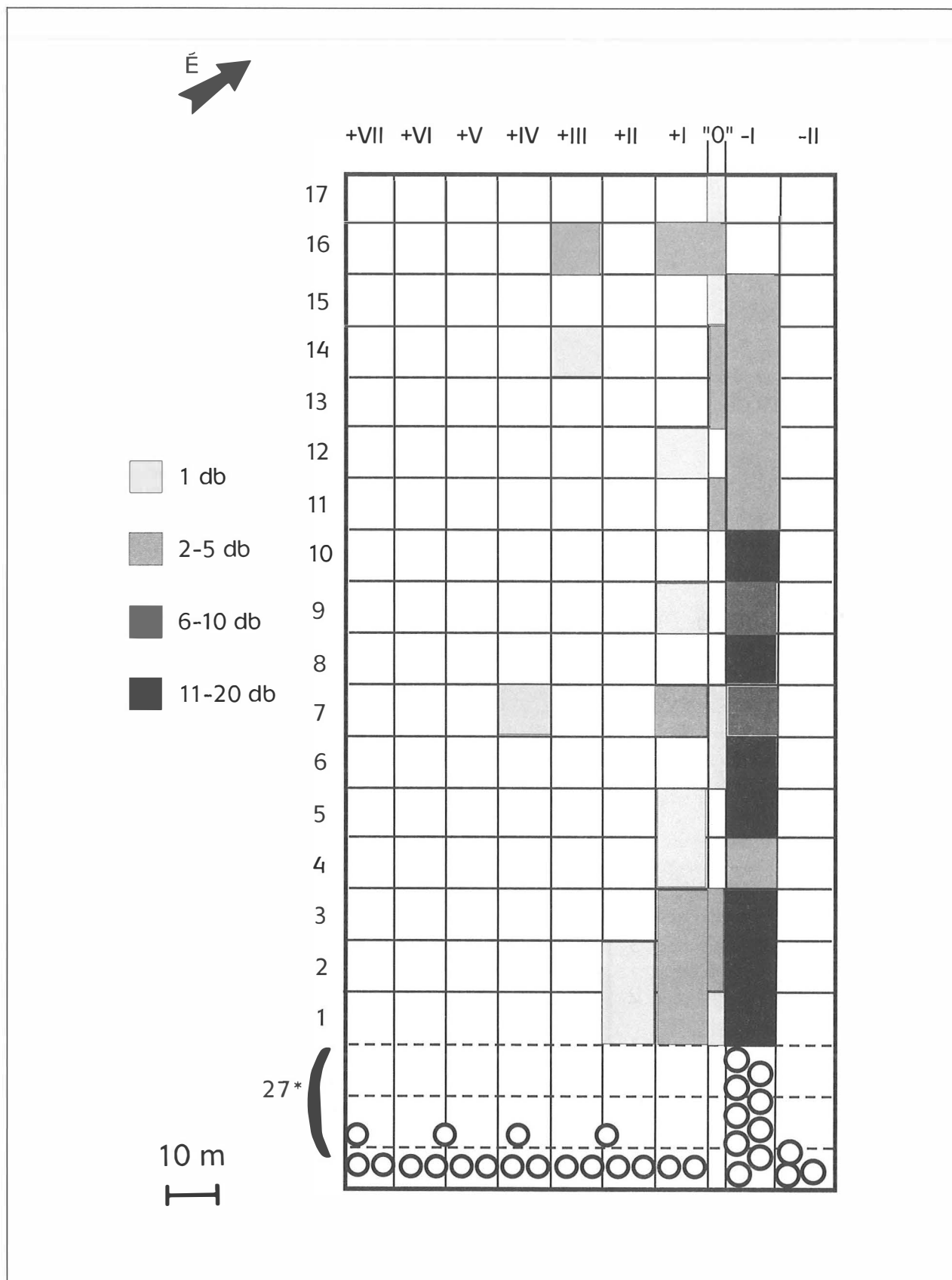
Fig. 1: 1-2: The location of the site. 3: the complex plan of the field walking and the excavation

2. kép: Régészeti fedettség a terepbejárás alapján: bronzkori anyag

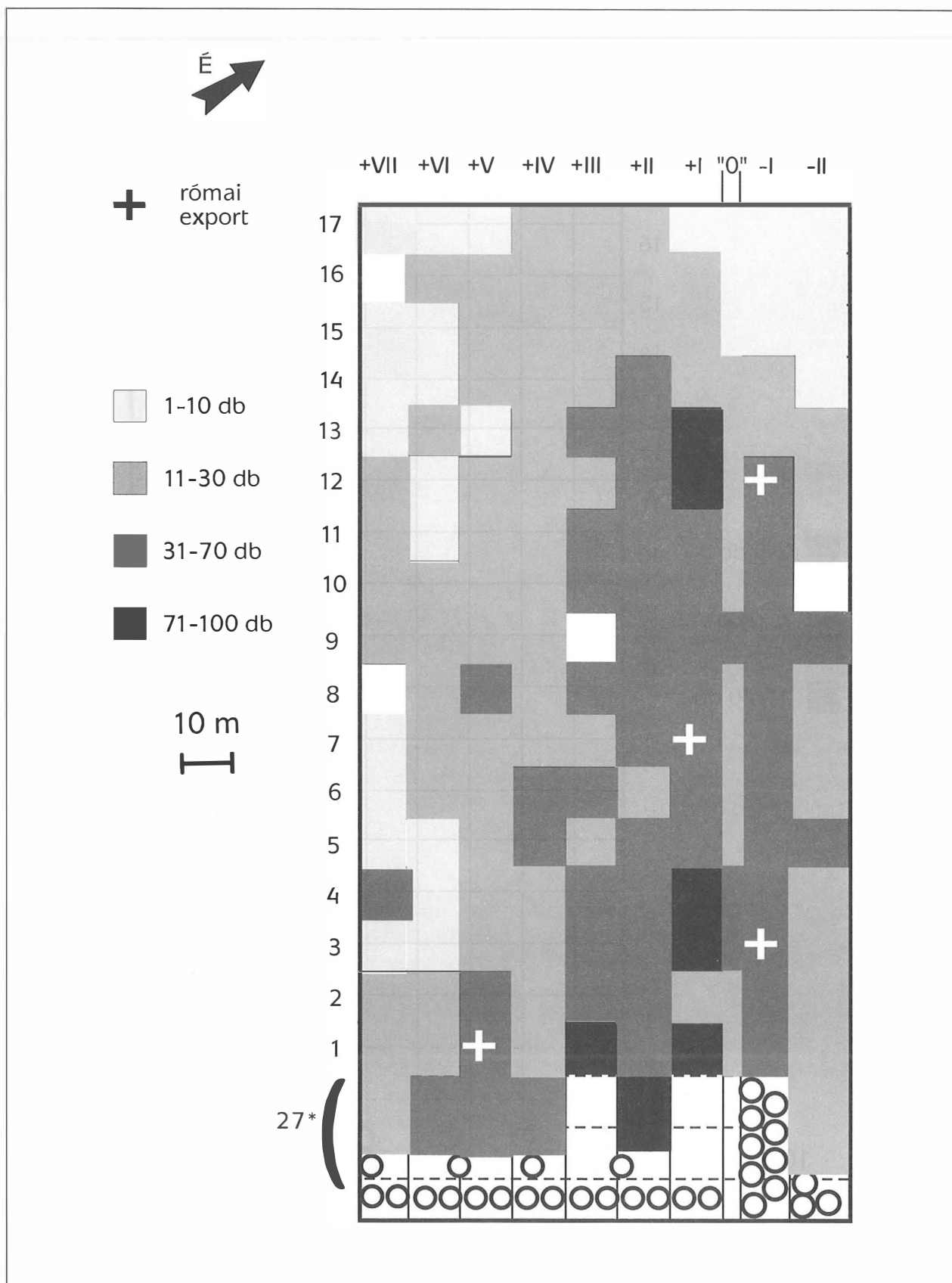
Fig. 2: Archaeological coverage observed during the field walking: Bronze Age material

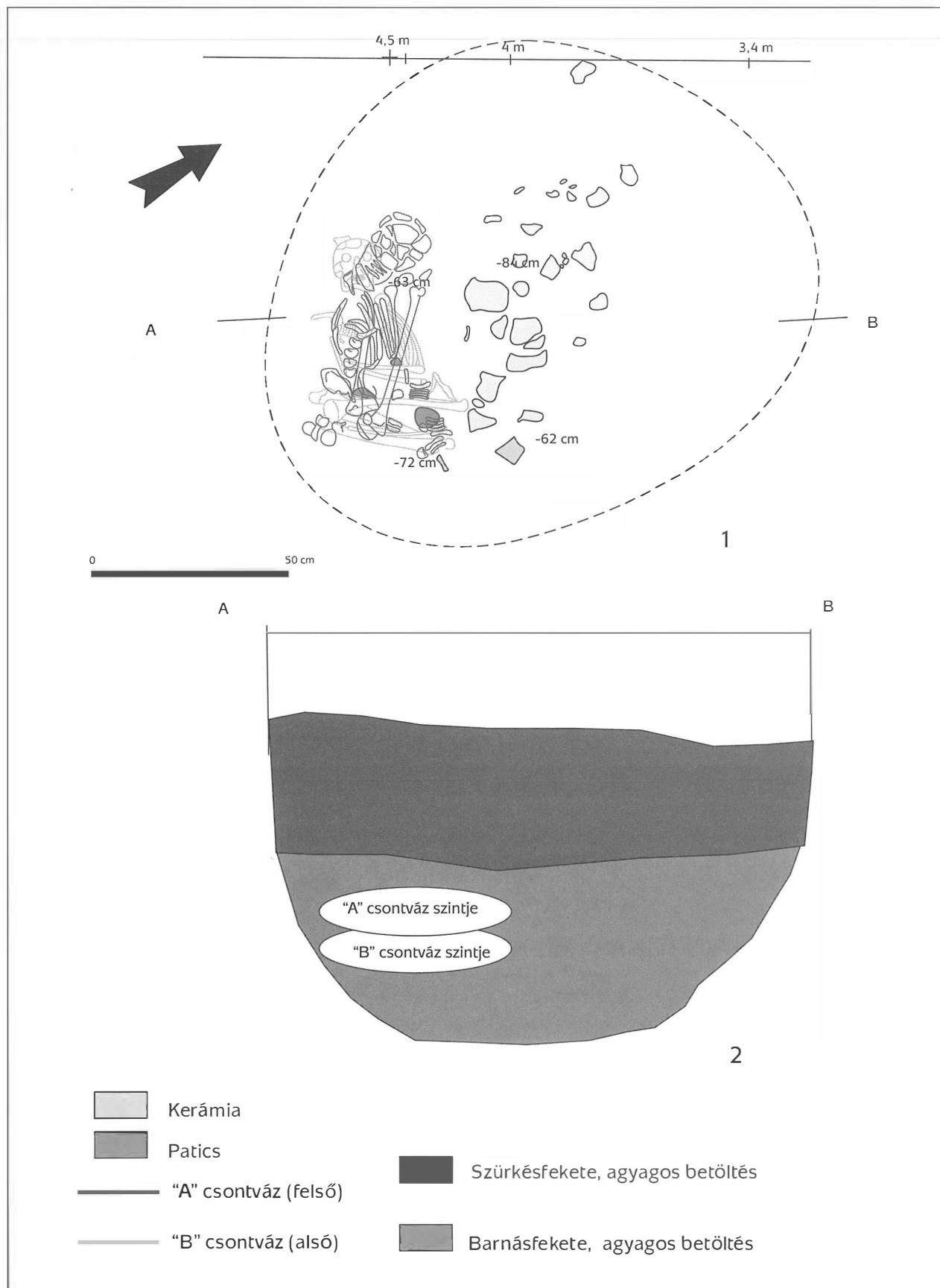
3. kép: Régészeti fedettség a terepbejárás alapján: kelta jellegű anyag

Fig. 3: Archaeological coverage observed during the field walking: Celtic type material

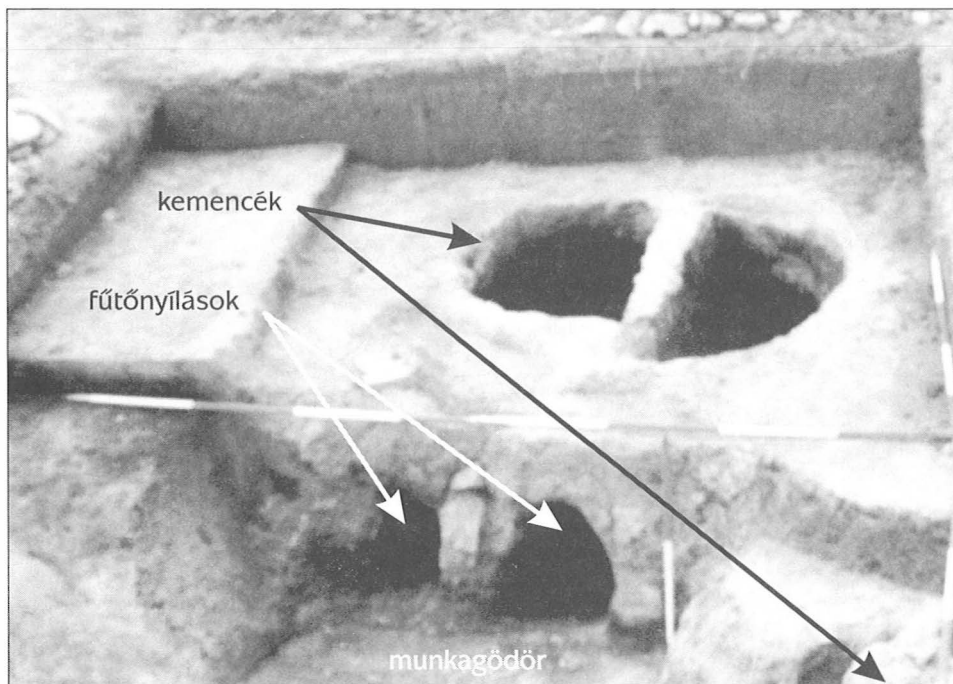
4. kép: Régészeti fedettség a terepbejárás alapján: császárkori barbár- és római export leletanyag

Fig. 4: Archaeological coverage observed during the field walking: Barbarian and Roman exported goods of the Imperial Period

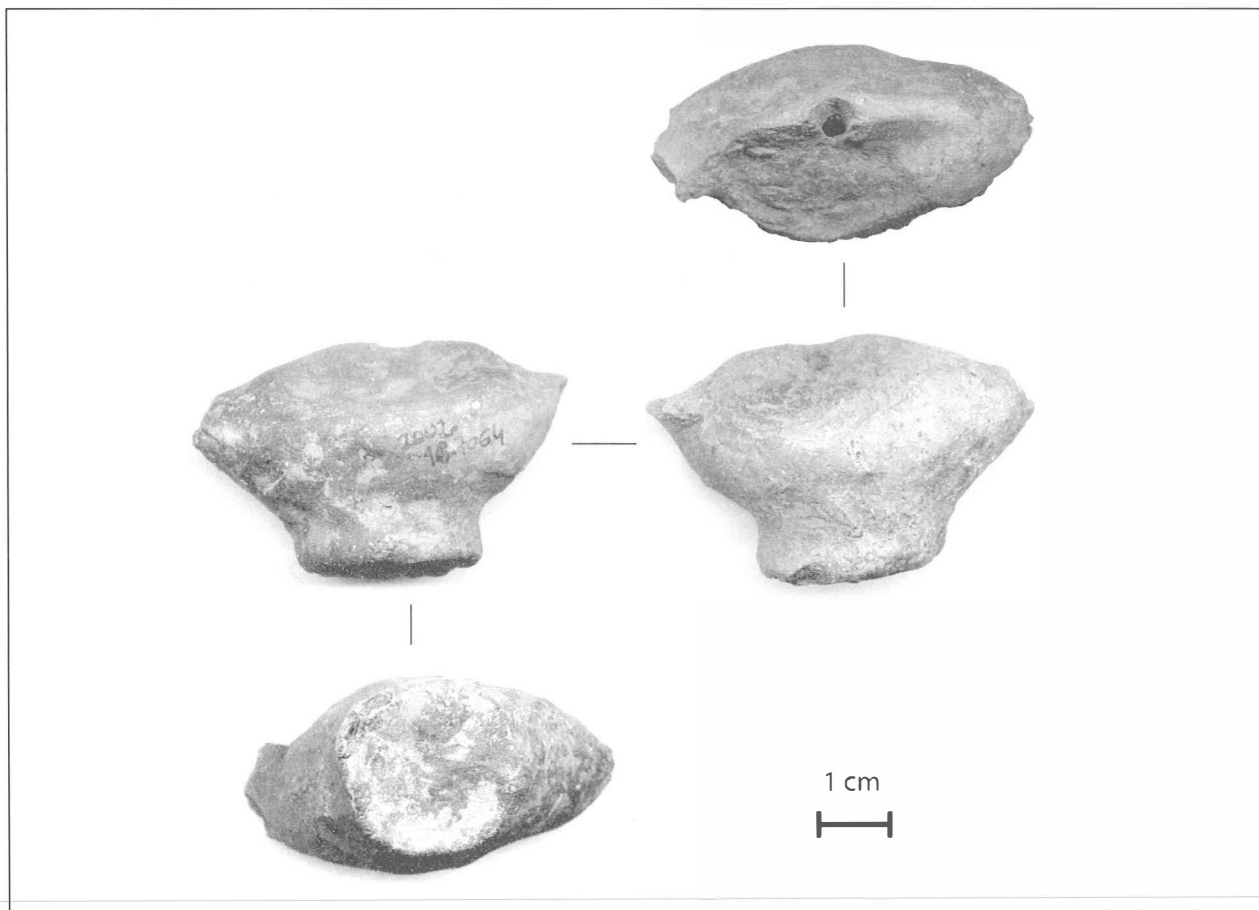

5. kép: XII. szelvény 49. objektuma. 1: felülnézet, 2: metszet

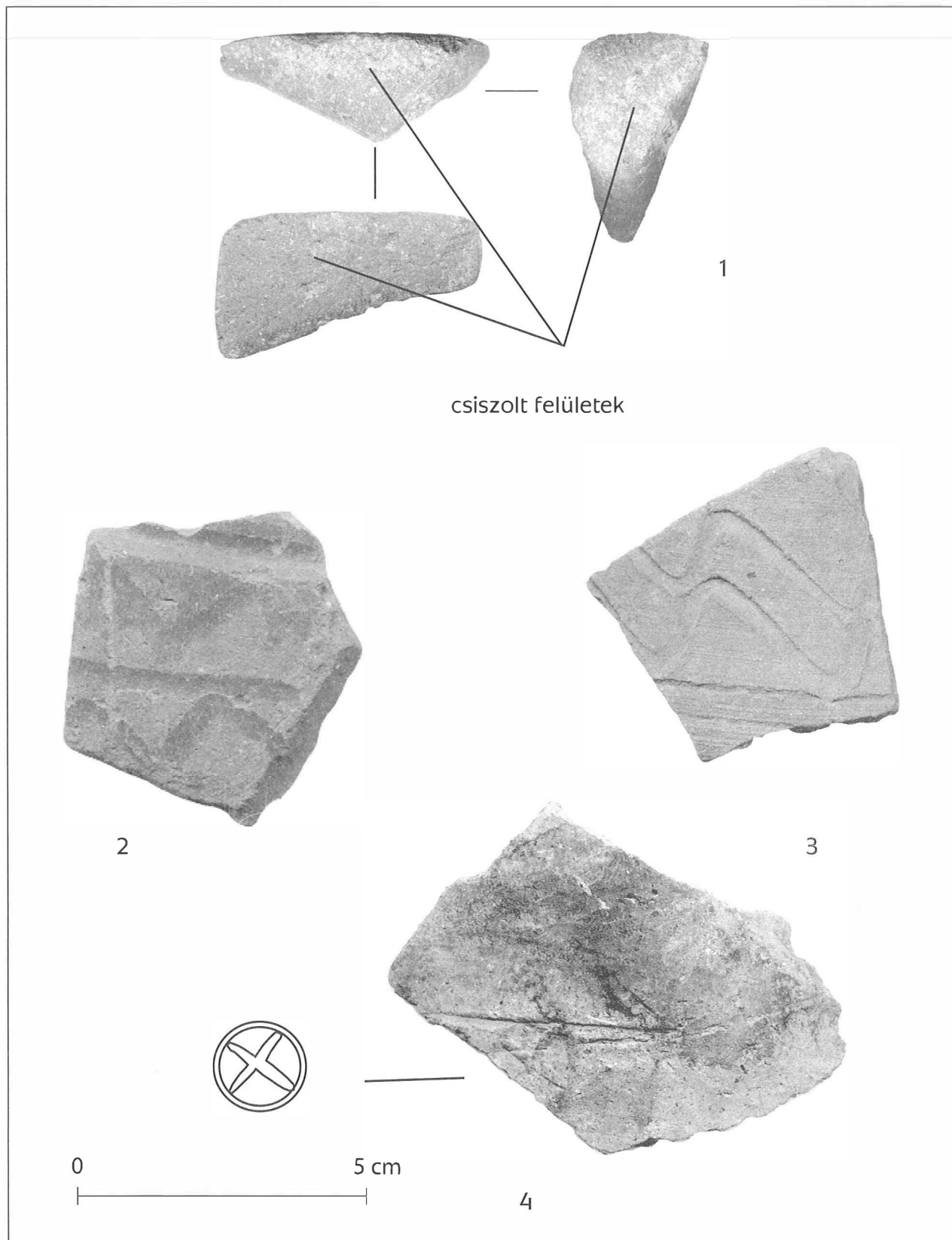
Fig. 5: Cutting XII, feature 49. 1: from above, 2: cross-section

6. kép: Az edényégető kemence a munkagödör indításával
Fig. 6: The pottery kiln with the start of the working pit

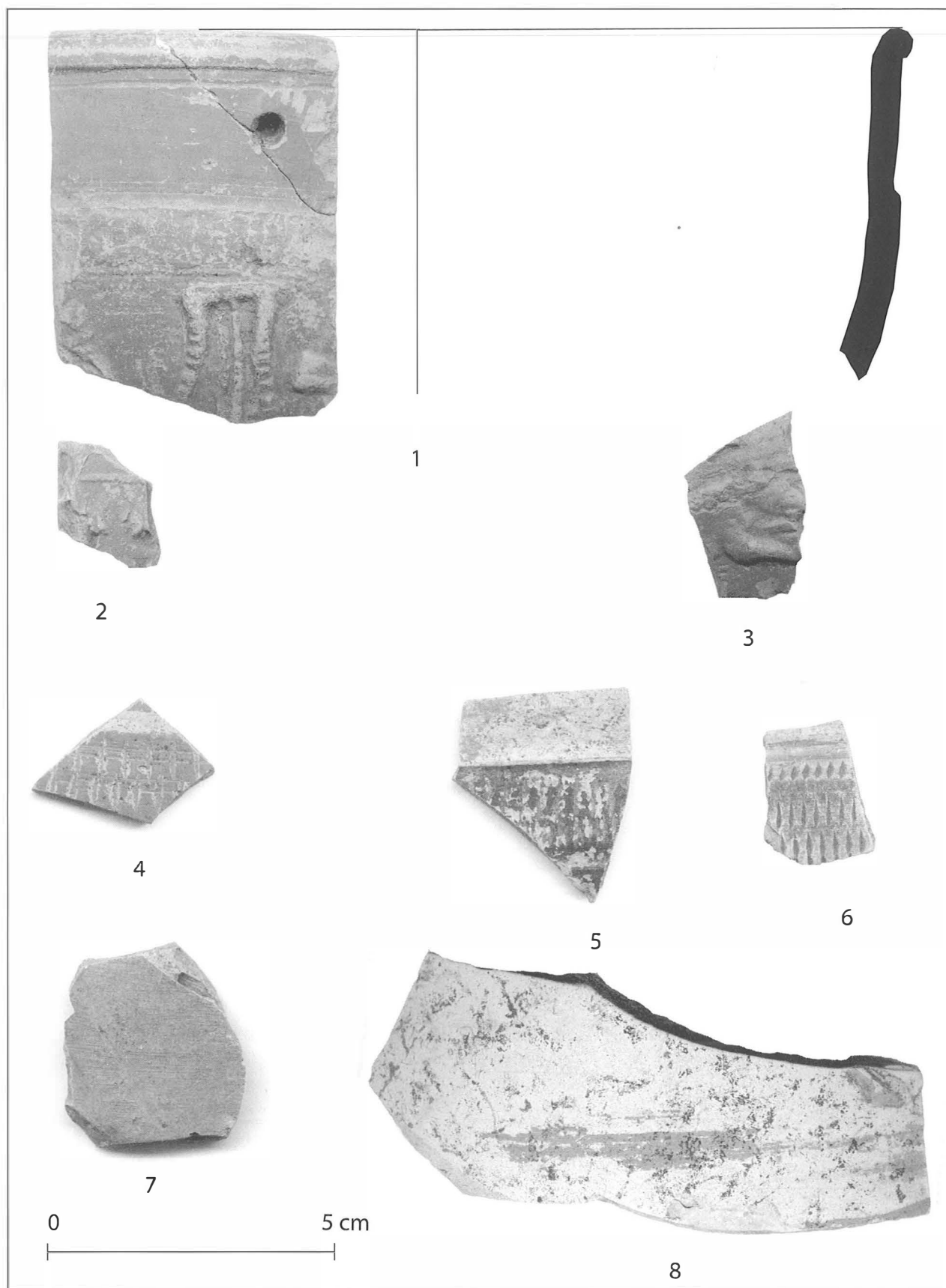

7. kép: Késő bronzkori madár alakú csörgő
Fig. 7: Late Bronze Age bird-shaped rattle

8. kép 1: Kelta grafitos edénytöredék másodlagos csiszolás és reszelés nyomaival. 2–3: besimított és karcolt díszű helyi császárkori anyag, 4: bepecsételt germán kerámia

Fig. 8: 1. Celtic graphitic sherd with the traces of secondary polishing and rasping. 2–3: local material from the Imperial Period with smoothed-in and incised ornament 4: stamped German ceramics

9. kép 1-9: Római exportanyag
Fig. 9: 1-9. Roman exported goods